

ђује своје ставове, нарочито у о-
вим деловима где даје карактери-
стике држања савезника, заснова-
ни су на објективном третању и
не подлежу ваннаучним мерилима.
Стругар сасвим исправно уочава да је југословенску револу-
цију и њену победу немогуће схва-
тити без самосталних путева у ок-
виру општих законitosti анти-
фашистичког напора удружених
савезничких снага. Нарочито су
прихватљива његова схватања о
месту НОВЈ у оквиру великих са-
везничких фронтава и њиховој по-
везаности, коју није могла да за-
обиће ни Техеранска конферен-
ција. Као и у случају унутрашње
политичке стране развилка у Југо-
славији 1941—1945, тако и на овом
сектору међународних односа
НОП-а тек предстоје дубља испра-
живања. Тиме не умањујемо ре-
зултате уопштавања и самосталног
испраживања питања, али оста-
је чињеница да још низ значајних
питања није до краја расветљен.
Кад ово кажемо онда не мислимо
само на односе између Коминтер-
не и КПЈ, већ и на односе запад-
них сила према четничком покре-
ту, разне групе непријатељске и
савезничке комбинације у току ра-
та са Југославијом, односе Вати-

кана према приликама у Југосла-
вији, суштину политике компромиса
Велике Британије и САД с
НОП-ом, супротности великих си-
ла око Југославије, на активност
КПЈ са народноослободилачким
покретима у Албанији, Италији,
Грчкој, Бугарској.

Посебну вредност Стругаревом
прегледу даје крајње савесно и
педантно урађени помоћни апарат
ове књиге. Аутор је књигу илу-
стровао са 59 скица и схема, од
којих се 50 налази у самом тек-
сту, приказујући распоред снага и
динамику одређених операција
(Неретва, Сутјеска, десант на Дро-
вар итд.). Осталих 9 приложених
карата приказују комадање Југо-
славије и распоред партизанских
и непријатељских снага у одређе-
ним временским периодима. Син-
хронооптички преглед најважни-
јих догађаја 1941 — 1945. прика-
зује на 40 страна једновремено сва
збивања у Југославији.

Као вид општег, систематизова-
ног сазнања о рату и револуцији,
објективно изложеног, Стругарев
преглед, са изврсним помоћно-ин-
формативним и библиографским
прилозима има у целини својства
одличног приручника.

Б. Петрановић

Др ДУШАН ЛУКАЧ, УСТАНАК У БОСАНСКОЈ КРАЈИНИ, Београд 1967, 522

Књига Д. Лукача обухвата по-
четак масовног устанка у Босан-
ској крајини јула 1941. и разгоре-
вање народноослободилачке борбе
1941—1942, укључујући и организаци-
оно-политичко сређивање на-
родноослободилачког покрета до
половине 1942. У тим временским
оквирима аутор је извукао основ-
не садржајне токове устанка и
објаснио његове битне друштвене и
политичке условљености, прика-
зао његове узлете и повре-
мене кризе и падове, посебно борбу
најсвеснијих снага у устанку да
сузбију сељачку стихију и касни-
је покушај четничке акције. Но,
писац овој главној тематизи ради

није пришао независно од пред-
историје овога краја, а специјално
без осврта на друштвено-економ-
ске прилике у Босанској крајини,
на политичку структуру између
два рата, динамику развоја рево-
лucionарног радничког покрета.
Несумњиво је да овај његов увод-
ни приступ књиге заснован на ши-
рем истраживању, али и оваква о-
снова представља солидну претпо-
ставку за боље разумевање доц-
нијег излагања. И оваквим увод-
ном, без широк истраживачких
претензија, Лукач је указао на јед-
ну страну често превиђану у ра-
довима из НОВ-овске проблемати-
ке: с једне стране, да је без про-

јекција уназад тешко осветлити и боље разумети порекло појава које у рату добијају расцвет у револуционарним условима, а с друге — да целовитост и интегралност историјског приступа захтева да се у обзир узимају сви политички и друштвени фактори. Код Лукача, а није само реч о уводу, постоји тенденција постизања тоталитета збивања. Он не занемарује у развоју догађаја економске прилике на селу у Босанској крајини, стање индустрије и других грана привреде (уводни део), класно-политичку констелацију снага, професионалне односе, националне антагонизме, присутиност и зрачење историјске традиције, колективну психологију и менталитет селачких патријархалних маса. Свакако су неки аспекти ове сложене структуре код њега само по негде назначени, скицирани, недодведени до краја, а с друге стране — и сувише раздвојено дати по спољним ознакама, без њихове тешње унутрашње испреплетености. Тиме се не жели рећи да Лукачево густо ткиво хроничарског казивања не садржи повезано и те разнобојне елементе узаврелога живота у лето 1941, „ухваћене“ у таласањима маса, њиховим осипањима и поновним груписањима. Али, сем што нису структурно и опља гледано успелије сложени, они нису и на једној широкој основи анализирали. Писац је тиме пропустио једну велику шансу коју му је давала издашна чињеничка база рада. Лукач је, у тежњи да открије и разаспре што више података, да не остане дужан ниједном мисле важнијем догађају, ширтарно у анализи, оценама, извлачењу закључака, уопштавању. Али је неким распевањем историчарима НОР-а у своме раду демострирао вештину кондензованог казивања. И још више: историчарима, који много причају на бази оиромашне изворне подлоге, Лукач показује колико је праће потребно да се сабере да би се написао озбиљан рад. За разлику од историчара чиији је метод да преузимају глобалне војно-политичке и идеолошке карак-фидје

теризације из докумената као своје, Лукач користи срж из извора и имплицитно казивање. При третирању социјалних прупа он је, међутим, као и други историчари рата и револуције пасиван, неспреман да улеће у оне сфере које „чисти историчари“ смаптрају резервисане за социологе, који се тога посла, узград речено, никако не прихватају. Лукач ће у уводу, на познати конвенционални начин већине историчара, истаћи неке аспекте друштвене структуре и политичко-културног статуса народа Босанске крајине: да је преовлађивало селаштво, претежно сиромашно, да је индустрија неразвивјена; високи ступањ експлоатације јефтине радне снаге; високи проценат неписмености нижих друштвених олојева; мешовити национални и верски састав становништва области (према попису од 1931: 600529 Срба, 172787 Хрвата, 250295 муслимана и 13801 југалих), који су праћанске политичке организације користиле за подпрејавање верске и националне борбе. Изајужњи такве основне тврдње, илустроване низом детаља, како су се догађаји манифестовали на полигону његовога истраживања, писац је ипак, иако није улазио у исцрпније анализе сложених оплетова ових разноврсних чинилаца, допринео и оваквом њиховом презентацијом да се укаже на њихову улогу и у доцнијим војно-политичким кретањима. Обележја селаштва он даје и у даљем тексту, али и онда издвојено и уопштено (130). У делу увода (19—43), где излаже развој револуционарног радничког покрета, писац се готово искључиво задржава на опису развоја Партије уочи рата, ширењу организација, проширивању њиховог политичко-идеолошког утицаја на масе, разним облицима политичке активности.

Структура Лукачевог рада адекватна је хронолошком методу излагања. Хронолошки метод је саввим истиснуо проблемску анализу, а непостојање исцрпније синтезе на крају рада чини да је уопштавање ове шребогате фактопраи на овај начин изостало.

Поменула структура рада обухвата фазу од капитулације Југоолавије до устанка (45 — 92), устанак и образовање првих партизанских одреда (93 — 272), сређивање партизанских јединица од октобра 1941. до фебруара 1942 (273 — 403) и рад руководећих партизанских и војних органа до јуна 1942, укључујући и обрачун са четницима (403 — 481). Територијално узев, писац се у обради ових догађаја овицило од априла до јула 1941. на читаво подручје бивше врбаске бановине до реке Бооне, а у устанку још шире на југ све до Горњег Вакуфа и Дубна. Тиме се образovalo оперативно подручје Босанске крајине у току народноослободилачког рата у које су, осим Босанске крајине, улазили и делови Посавине и Централне Босне до реке Бооне.

У обради догађаја разврстаних на приказани начин писац испољава већ подвучену склоност да повори што више језиком чињеница. Остајући при томе да је то квалитет рада, и уосталом предуслов историјског казивања, ипак бисмо истакли да је у томе на више места претерао, посебно у другој и трећој глави. Рад је толико крцаг чињеницама да се управо тешко пробијали кроз дунулу података. Томе доприноси несумњиво то што се ради о микроистраживању, ужем временском периоду, интензивности збивања и различитим и специфичним токовима устанка, њиховом бујичавошћу, али с друге стране открива да напор писца да издвоји податак од историјске чињенице није свуда уродио плодом. Лукач као да је ишао од претпоставке да је у питању једна толико жива материја, још ненаталожена, која једино посредством регистровања што више података и информација може да осигура, бар данас, објективно историјско излагање. Овако преруто схватање и наклоност писца тешко потицају утисак о деловима књиге као необично акрибично рађеној хроници устанка и његовог развоја. Као што често бива, оно што је ускраћено и изгубљено на једној страни добро се (уз

учињене резерве) надокнађује на другој. Ако је овакав приступ одузео писцу поље ширих анализа и оцена с друге стране је давао несобично богат резултат у актуелацији података, који су са једном објективном историјском веродостојношћу изношени. Ова објективност, смиреност казивања, избегавање једностраности испољавају се код писца и осветљавањем догађаја и на другој страни барикаде: обради организације усташке власти, реакцији римокатоличке цркве и дела клера у измењеним условима, појава четничтва, сукобу интереса између НДХ и Италије, италијанско-немачких антагонизама. Ти међународни видови сукоба усташко-италијанских и италијанско-немачких писцу са више потанкости испитани и свестраније објашњени, али су за карактер и тип Лукачевог рада ипак осветљени.

Колико Лукачев метод омогућује да се премосте и најосетљивији проблеми а да се при том остане приклоњен истини најбоље потврђују странице о проноу Срба, Јевреја и Цигана (56 — 72).

За реконструкцију неких фаза, где су му недостајали документи, као што је то случај са припремама КПЈ за оружану борбу у периоду од априла до јула 1941, Лукач је користио мемоарске списе. Међутим, притиснут савесношћу и упоран да открије све путеве припрема за устанак, он је пребрдио овај дефицит извора и изнео препршт података о окупању партијског чланства, сакупљању и скривању оружја и ометању мера окупатора и усташке власти. Што се тиче обраде самог устанка, писац је излагао борбе по појединим подручјима, регионално, са циљем да испита све локалне специфичности и посебности изражавања устанка. Сем устанка у Дрвару, он је обрадио и борбе према југу: у правцу Клина, долином Бутишнице, пратио талас устанка од Босанског Грахова на Ливноу и Гламочу, на терену мркоњичког ореза, Подпрмечу, околини Бање Луке. Поред борби, Лукач реконструираше и разматра

и мере за стабилизовање (уста-ничких одреда, јер су последице почетне неповезаности устаника слаба сарадња герилских одреда и непостојање великих команди неповољно утицали на јачање стихижности. Излагање Лукача, засновано на чинjenичком основу, не даје, међутим, за право, упркос појавама стихижности, да се ипорише руководећа улога КПЈ у припремању и подизању устанка. Истичући овај фактор као прворазредан, аутор не губи из вида ни прогоне српског живља од стране окупатора, и усташа као значајне за „омаоовљавање устанка у српским селима“, као и традиционалну љубав српског народа овога краја према православној Русији и СССР-у. Овај последњи фактор писац је на више места истицао, користећи на пластичан начин опис његових конкретних излива. Нужно је подвући да је Лукач оплашњавање устанка сем за унутрашњеполитичке разлоге везивао и за стање на великим бојиштима, посебно за ситуацију на Источном бојишту (250—2). Он се није задржавао једино на војним дејствима, него је поклањао дужну пажњу и појави и ницању првих органа власти на ослобођеној територији (204—214).

Док су већину устаничких бораца чиниле сеоске масе српских села, муслиманске и хрватске селачке масе у Крајини остале су по Лукачу углавном пасивне. Узроци ове појаве вуку корен још од пре рата и сличу се у националној и верској мржњи, коју су развијале националне буржоазије а окупатор потпиривао. Праћењем процеса пружања ових реакционарних снага у јединствени фронт, независно од националног обележја, Лукач је приказао како је њихово обједињавање у првој по-

ловини 1942. убрзало збијање српских маса око народноослободилачког покрета, а и све запаженије укључивање муслиманског и хрватског живља у редове народноослободилачког покрета.

Лукач је у књизи избегао општа места и нападне коментаре. У његовом раду нема паролашких садржаја о деловању Партије и њеној активности, али ни он није успео да не плати цену извесном спољном, непотребном пренамлашавању улоге КПЈ у догађајима, која се ипак види кроз конкрет-но излагање. Код њега нема ни најсилнијих „копча“ између појединих руководећих партијских органа и читара. Само, не можемо се отети уверењу да је ипак требало обратити више пажње на те везе и околне области, уопште на све оно што се збивало у Југославији, јер овако — Босанска крајина оставља утисак неке револуционарне енклаве саме себи довољне. Ово бисмо узели као недостатак рада. Но и то не значи да се о тим везама и примени одлука централних саветовања (на пример, оног у Столицама, 273—6) и не говори, али је под знаком питања да ли је то довољно.

Лукачев рад, који обрађује тако крупан догађај какав је устанак у Босанској крајини, са свим елементима стихижности и организованости, на једној мешовитој територији, чини се утицај осетио у овим суседним областима, потресајући у темељу квазитворевину НДХ, запажен је допринос историографији рата и револуције. Појаве радикалног емпиризма које рад несумњиво у себи садржи остају ипак засењене једним врло плодним истраживачким резултатом.

Б. Петрановић